

HOPHOPNAME’NİN YENİ NEŞRİ

Yavuz Akpınar*

THE NEW EDITION OF “HOPHOPNAME”

Mirze Elekber Sabir. *Hophopname (Seçmeler)*, Azerice aslından çevirip uyarlayan: İsa Öztürk, Sunuş: İlber Ortaylı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, XII+188 s.

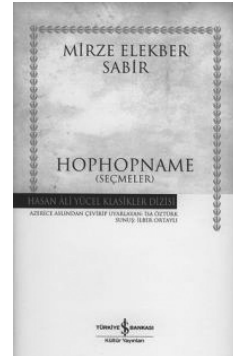
İsa Öztürk, Azerbaycan şairi Sabir’in, *Hophopname* adıyla bilinen külliyatındaki şiirlerinden 101 tanesini seçerek kendi ifadesi ile “çevirip uyarlayarak” yayımlamış. İlber Ortaylı, kitaba iki sayfalık küçük bir “Sunuş” yazmış. İsa Öztürk ise kitabının “Önsöz”ünde Sabir, hayatı ve eserleri hakkında oldukça kısa (üç sayfa) bilgi vermiş; bu arada “Seçmeler”i de nasıl hazırladığını birkaç satırda açıklamış.

İsa Öztürk yayımladığı seçmelerde *Hophopname*’nin hangi baskısını veya baskılarını kullandığını belirtmiyor; sadece “Önsöz”ün son sayfasındaki dipnotta “Bu önsöz, Bakü’de 2002’de Turan Yayınevi’nce yayımlanan *Hophopname*’ye Vakıf Sultanlı’nın yazdığı ‘Milletin Vicdan Sesi’ başlıklı önsözden yararlanılarak yazılmıştır” demekle yetiniyor. Şiirlerin kitapta neye göre sıralandığı da açık-

lanmamış. Hâlbuki Bakü’deki neşirlerde, *Hophopname*’deki şiirleri, yazıları kronolojik bir sıra içinde yayımlamak âdet hâline gelmiştir.

İsa Öztürk’ün kendi ifadesiyle Türkiye Türkçesine “çevirip uyarladığı” şiirlere

baktığımızda ise hiçbir şiirin gerçek manada Türkiye Türkçesine “çevrilmediğini” veya “uyarlanmadığını” görüyoruz. Evet, bazı kelime ve ifadelerin Türkiye Türkçesindeki karşılığı verilmiş veya verilmek istenmiştir ama, birçok yerde de orijinal metindeki Arapça, Farsça kelimeler veya bunlarla yapılan tamlamalar, hatta Azerbaycan Türkçesine özgü kelime ve ifadelerin bir kısmı da metinde aynen bırakılmıştır. Bu gibi kelime veya ifadelerin bir kısmı, bazı yerlerde dipnotlarda açıklanmak istenmiş-

* Prof. Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

tir. Dolayısıyla *Hophopname*'den yapılan bu seçmelerde, metin neşri açısından herhangi bir prensiple karşılaşmıyoruz.

İsa Öztürk'ün yayımladığı "Seçmeler"i tanıtmaya ve tenkide geçmeden önce okuyucularımıza Sabir, şiiirleri, dünya görüşü, Türkiye'de tanınması ve şiiirlerinin neşri hakkında derli toplu bilgi vermeyi faydalı buluyoruz. Çünkü bu şekilde İsa Öztürk'ün neşrini, daha sağlıklı bir şekilde değerlendirmek mümkün olacaktır.

*

Mirze Elekber [Ali Ekber] Tahirzade Sabir (1862-1911), Azerbaycan'da modern şiiirin ilk temsilcilerinden biri ve bu yolda yeni çığır açan üstat şairlerdendir. O, Azerbaycan cemiyetini bütün özellikleriyle kavrayan ve şiiirlerine gerçekçi bir şekilde, satirik bakış açısıyla ve oldukça etkili bir dille yansıtan şair olarak tanınır. Şiiire çocuk denecek yaşlarında başlar, ilk üstadı yeni Azerî şiiirinin yolunu açanların başında gelen Seyid Azim Şirvani'dir. Sabir, uzun yıllar klasik tarzda şiiirler ve mersiyeler yazar. Dindar bir insandır. Meşhed'i ziyarete gider, Buhara, Semerkant'ı dolaşır. Kerbela seyahatine gidecekken babasının ölümünü haber alınca memleketine döner. Bu seyahati ona Güney Azerbaycan, İran, Horasan ve Batı Türkistan hayatı hakkında çok şeyler öğretir. XX. yüzyılın başlarından itibaren, Batı Avrupa edebiyatını iyi bilen, doktor, şair Abbas Sihhat'la ve bilhassa Gori Öğretmen Okulu'nun ünlü hocalarından, Azerbaycan ve Rus kültür hayatını çok iyi bilen Firidun Bey Köçerli ile tanıştıktan sonra yeni tarz şiiire meyleder, eski yazdıklarına itibar etmez. Bu arada Türkiye edebiyatıyla da ilişki kurmuş, Namık Kemal, Rezaizade Ekrem, Hamid'i okuma, öğrenme imkânı bulmuştur.

1903'te M. Şahtahtlı'nın Tiflis'te çıkardığı *Şark-i Rus* gazetesinde ilk şiiirleri yayımlanır. Ardından *Hayat* (1905), *İrşad* (1905), *Tekamül* (1906) gibi gazetelerde ve ona büyük bir şöhret kazandıran, renkli karikatürlerle yayımlanan, sosyal demokrat düşüncelerin savunulduğu mizah dergisi *Molla Nesreddin* (1906)'de şiiirleri

basılır. 1905 Rus ihtilali birçok Azerbaycanlı aydın gibi Sabir'i de derinden etkiler; demokratik ve halkçı düşünceleri, realist edebiyat anlayışını benimser. 1905'ten sonra Rus sansürünün baskısı hafifleyince ortaya çıkan birçok Azerbaycan gazete ve dergisinde art arda şiiirleri basılır ama, onun asıl yeri *Molla Nesreddin* dergisidir. Sert hicivlerinin hedefi olan cahil din adamları, şehrin ileri gelen tacirleri, beyler, hanlar, kimliğini yitirmiş entelektüeller (intelligentler) Sabir'e düşman olur, tehdit mektupları gönderir, hatta onu öldürtmeye kalkarlar. Bu yüzden sık sık mahlas değiştirmek zorunda kalır. *Nizedar*, *Çuvalduz*, *Ağlar Güleyen*, *Hophop* gibi imzaları kullanır. Şiiirlerinde kendine özgü edası, o kadar belirgindir ki kimliğini bu müstear adlar altında uzun zaman saklaması mümkün olmaz.

Sabir *Molla Nasreddinciler* diye adlandırılan grup içinde olsa da bazı özellikleriyle onlardan ayrılır. Döneminde oldukça etkili olan Türkçülük, İslâmcılık, sosyalizm gibi düşüncelerden belirli ölçüde etkilenmiş, "*Fahriye*", "*A Şirvanlılar*", "*Kurban Bayramı*", "*Bakı Fe'lelerine*" "*Ekinçi*" vs. gibi şiiirleri yazmış olmasına rağmen hiçbir siyasî ideolojiye yakın olmamıştır.

Sabir, Türk-İslâm dünyasını bir bütün olarak algılar. Müslümanların hürriyet ve medeniyete kavuşmalarını gönülden arzu eder. Bu bakımdan Türkiye, İran, Azerbaycan ve Rusya'da, Türkleri-Müslümanları ilgilendiren hiçbir siyasî, sosyal hadiseye karşı kayıtsız kalmaz. 1906-1911 İran ve 1908 Türkiye meşrutiyet hareketlerini heyecanla destekler ama, Türkiye ve İran meşrutiyetçilerinin kusurlarını, yanlışlıklarını da açık, sert bir dille tenkit etmekten kaçınmaz. Bu iki İslâm (aslında o dönemde her ikisi de Türk devletidir!) devletinde müstemlekeci emellerini, hadiselerin arka perdesini, çok keskin ve alaycı bir dille halka göstermiş, anlatmıştır.

O halkı, gaffet uykusundan uyandırmak, ağlatarak güldürmek, güldürerek ağlatmak yolunu seçmiştir. Sadece Kuzey Azerbaycan edebiyata-

ında değil Güney Azerbaycan, İran ve Özbek edebiyatlarında da etkili olmuştur. Sabir, Sovyet döneminde çarpıtılmış; bir Bolşevik şair olarak takdim edilmiştir. Gerçekte Sabir, hürriyet ve adaletten yana bir şair olarak Namık Kemal ve Fikret'e, sosyal ve ahlakî problemler, dinî-millî davalar karşısındaki tavrı ile de Mehmet Akif'e yakındır.

Sabir'in değişik imzalarla çeşitli dergilerde yayımlanan şiirleri, dostu Abbas Sıhhat tarafından bir kitapta toplanarak 1912 yılında *Hophophame* adı altında yayımlanır. Sabir'in külliyyatına bu adı veren Abbas Sıhhat'tır. Sonraki neşirlerinde Azerbaycanlı edebiyatçıların himmetiyle bu külliyyat daha da mükemmel bir hâle getirilir ve defalarca yayımlanır. Bu neşirler arasında Sabir'in şiirlerini büyük bir ihtimamla ve gerekli açıklamalarla yayımlayan Memmed Memmedov dikkati çeker (Sabir, *Hophopname*, üç cilt, Bakı, 1962-1965).

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Sabir'in Türkiye'de neşredilen ilk şiiri, Erzurum'daki ünlü millî mücadele gazetesi *Albayrak*'ta yayımlanan (21 Şubat 1337 / 1921, Sayı: 132, s. 1) "*Bir Meclisde On İki Kişinin Söhbeti*" adlı manzumesidir. Şiir sadece bir kelimelik "Hophopname'den" açıklamasıyla yayımlanmış. Şair hakkında başka açıklamaya lüzum görülmemiştir. Bu da o dönemde Erzurum muhitinde Sabir'in tanındığını gösterir.

İttihatçılarla İranlı aydınlar (ki ekserisi Azerbaycan Türkleri idi) arasındaki yakın ilişkileri göz önünde bulundurursak Sabir'in Meşrutiyet döneminde İstanbul'da bazı aydınlar arasında, matbuat çevrelerinde belli ölçüde tanındığını kabul etmek gerekir. Ayrıca İstanbul'daki mizah dergileri Tiflis'te çıkan *Molla Nesreddin*'den haberdar idiler. Bu gibi ilişkiler henüz araştırılmış değildir. Türkiye'de muhacir Azerbaycanlıların dışında ilk defa Azerî edebiyatından ve bu çerçevede de Sabir'den genel olarak söz eden, orijinal görüşler ileri süren, tutarlı hüküm ve yorumlarda bulunan edebiyat tarihçimiz Fuat Köprülü olmuştur. Onun bu sahadaki araştırmaları, *İslam*

Ansiklopedisi'ndeki "Azerî Edebiyatı" maddesinde son şeklini almıştır.

Daha sonra Mehmet Emin Resulzade'den başlayarak muhacir Azerbaycan aydınlarının Sabir'in Türkiye'de tanınmasında önemli rol oynadıklarını, şiirlerini yayımladıklarını biliyoruz. Özellikle *Azerî Türk, Odlu Yurt, Azerbaycan Yurt Bilgisi* (1932-1954), *Türk Amacı* (1942-1943), *Azerbaycan* (1951-), *Hazer* (1979-1980) gibi dergilerde Sabir'in şiirleri Mehmet Ali Resulzade, Ahmet Caferoğlu, Ali Genceli (Turhan Genceî), Vahab Yurtsever, Haver Aslan vd. şahıslar tarafından Türk kamuoyuna tanıtılmış, hayatı ve *Hophopname* adlı eseri, Azerbaycan edebiyatındaki yeri gibi konularda önemli bilgiler verilmiştir.

Sabir'i Türkiye'ye daha geniş ölçüde tanıtan Abdulvahab Yurtsever'dir. O şair hakkında Ankara'da bir konferansta söylediklerini kitap olarak da yayımlamıştır: "*Sabir'in Azerbaycan Edebiyatındaki Yeri*" (Ankara, 1951, 58 s.). A. Yurtsever, daha sonra da Ankara'da yayımlanan *Azerbaycan* dergisinde Sabir'in birçok şiirini açıklamalarla okuyuculara ulaştırmış, Sabir'i Türkiye'de tanıtmada önemli rol oynamıştır.

İstanbul Üniversitesi'nde de 1972 yılında Halide Akşin, Yaşar Aktaş, Mehmet Gece, Müzeyyen Kuban, Leyla Zağyapan (Karahana) gibi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri mezuniyet tezlerini Sabir ve *Hophopname* adlı eseri üzerinde yapmışlar, *Hophopname*'nin tamamını Latin harflerine aktarmışlardır.

Hophopname'yi tam metin olarak Türkiye'de yayımlayan doktor Prof. A. Mecit Doğru'dur (Ankara, 1975, XXIV+493 s.). O, bu çalışmasında *Hophopname*'nin 1960'taki neşirini (Bakû, Azerbaycan Devlet Neşriyyatı) esas almış; Sabir ve eseri hakkında kısa bilgi vermiş; metni alfabemize aktarırken eski yazıdaki ç (Kiril alfabesinde X x) harfini H / h'nin üzerine bir nokta koyarak; ı ve ğ harflerini de (Kiril alfabesinde Г / г ve Ф / ф) Ğ / ğ şeklinde belirtmiş; kapalı É / é (Kiril alfabesinde E / e) ve açık E / e (Kiril alfabesinde Ә / ә) harflerini ayırt etmeyerek her

ikisini de E / e ile göstermeyi tercih etmiştir.

Yakın dönemlerde de Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* adlı serideki “Azerbaycan Türk Edebiyatı” ciltlerinde Sabir’in hâlercemesi, bazı şiirlerinin orijinal metni ve Türkiye Türkçesiyle açıklamaları verilmiştir (Vilayet Muhtaroglu, “Mirze Elekber Sâbir”, 4. c., Ankara, 1993, s. 83-123).

Sabir’e bazı ansiklopedilerde (Y. Akpınar “Sabir Mirza Ali Ekber Tahirzade”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 7. c., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1990, s. 385-386) yer verilmiş, bazı şiirleri, edebiyat tarihlerinde, Azerbaycan şiiri antolojilerinde de yer almıştır. Bunlar dışında bizim tespit edemediğimiz daha başka neşirler de olabilir. Anlaşılan İsa Öztürk Sabir’den şiirler seçip çevirirken “acaba Türkiye’de daha önce Sabir’den yapılan metin neşirleri var mı” diye düşünme ve bunları arama zahmetine de katlanmamıştır.

Yukarıda sözü edilen metin neşirlerinde, Sabir’in Türkiye’de tanıtılması hakkında yazılan yazılarda hep orijinal metinden hareket edilmiştir. Bizce de en doğru yol budur. Azerbaycan şiir metinlerini, Türkiye Türkçesine aktarmaya çalışmak, onları tahrif edip zevksiz, manasız bir biçime sokmaktan başka bir işe yaramaz. Kazakça, Kırgızca gibi anlaşılması epeyce zor olan şiir metinlerini ise orijinallerini vererek nesre çevirmekten başka çare yoktur. Azerbaycan Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasındaki fonetik farklılıklar, bazı deyimler bir tarafa bırakılırsa kelime hazinesindeki (leksikoloji) farklılıklar, anlamayı, anlaşmayı bozacak, tamamıyla ortadan kaldıracak seviyede değildir. Üstelik klasik şiir ve halk şiirinde, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki yakınlık çok daha fazladır. Dolayısıyla Azerbaycan modern şiirini (nesrini değil!) orijinal şekliyle alfabemize aktarmak ve anlaşılması zor yerleri dipnotlarla açıklamak, Türkiye’de tutulacak en uygun yoldur. Burada üzerinde duracağımız İsa Öztürk’ün *Hophopname*’den “çevirip uyarladığı” metinlerin hâli, bizim bu kanaatimizi daha da güçlendirmiştir.

*

İsa Öztürk’ün *Hophopname*’den seçmelerini ele alırken, “Önsöz”den başlamak istiyoruz. Naşir, *Hophopname*’yi değerli bulduğu için Türkçeye çevirip yayımladığı hâlde Sabir’in hayatı, şiirleri, sanatı hakkında nedense yeterli bilgi vermemiş; üç sayfalık “Önsöz”de bazı şeyler söylemekle yetinmiştir. Bu söyledikleri için de Vakıf [Vaqif] Sultanlı’nın *Hophopname*’nin 2002 Bakû baskısına yazdığı “*Milletin Vicdan Sesi*” adlı yazısından yararlandığını açıklamıştır. Fakat hangi ifade, bilgi veya hükümler Vakıf Sultanlı’ya, hangileri kendine aittir anlaşılmıyor; bunu belirtmemiştir. *Hophopname*’nin sözü edilen neşirini temin edip karşılaştırdığımızda o üç sayfanın içinde bulunan neredeyse bütün bilgilerin, yorumların Vakıf Sultanlı’nın yazısından parça parça, aynen veya biraz değiştirilerek alınmış olduğunu gördük. İsa Öztürk’ün “Önsöz”ündeki kısma bakalım:

“Sabir’i bir bakıma *Molla Nesreddin* dergisi yetiştirmiştir, ama o *Molla Nesreddin* edebi okulunda yetişse de bu okulun sıradan bir neferi olmamış, onun yönlendirecilerinden birine dönüşmüştür. Bu derginin yergi şiiri dalının biçimlenmesinde ve edebi estetik düzeyinin yükseltilmesinde Sabir’in önemli katkısı olmuştur. (s. viii)”

V. Sultanlı’nın yazısında bu kısım şöyledir:

“Sabir’i ‘Molla Nəsrəddin’ yetiştirmişdir, lakin o Molla Nəsrəddin ədəbi məktəbində yetişsə de bu məktəbin sıradan nəfəri olmamış, onun yönləndiricilərindən birinə - müəlliminə çevrilmişdir. ‘Molla Nəsrəddin’in satirik poeziya qolunun formalaşmasında və ideya-estetik səviyyəsinin yüksəldilməsində Sabir’in müstəsna xidmətləri olmuşdur. (s. 3)”

Yukarıda yazdığımız gibi İsa Öztürk “Önsöz”ünde Vakıf Sultanlı’dan yararlandığını açıklamıştır ama, bunun ölçüsü konusunda okuyucuyu uyarmaz. Burada açıkça görüldüğü gibi metin, Vakıf Sultanlı’dan aynen alınmıştır. İsa

Öztürk'ün yaptığı alıntı bu cümlelerin peşinden de devam ediyor:

İsa Öztürk'te;

“Sabir'in 'Fahriye' adlı şiiri, Azerbaycan Türklüğünün yaşadığı faciayı dile getiren bir mersiye gibidir. Onun çağdaşlığının ve her devirde sevilmesinin başlıca nedeni her zaman milli acıları yergi diliyle çarpıcı bir şekilde dile getirmesi ve bunlara çare bulmak isteğidir. 'Millet nice kapkaç olur olsun ne umurum', 'Kim ne der ki bizde olan gayrete?', 'Taş kalpli insanları neylerdin ilahi?' gibi yergilerinin başlıkları ya da ilk dizeleri şairin nasıl bir emel peşinde olduğunu göstermeye yeter. Azerbaycan şiiri tarihinde hiçbir fikir sahibi, milletin acılarına Sabir kadar acı gülmemiştir. (s. viii)”

Vaqif Sultanlı'nın makalesinde bu kısmın orijinali de şöyledir:

“Sabir'in 'Faxriyyə' şeri Azerbaycan türklüyünün faciəsinə yazılmış epitafiya'dır. Milletin tarixi özgələsmə kədəri heç bir poetik nümunədə 'Fexriyyə'deki qədər uca ve acı şəkildə ifadə olunmamışdır. [... Buradaki bazı cümleler İsa Bey tarafından atlanmıştır Y.A.] Bəs Sabirin müasirliyinin və elliklə sevilməkliiyinin sirtti, səbəbi nədədir? Bunun səbəbi ilk növbədə Sabirin milli bəlalaramızı satira hədəfinə çevirəbilməsində və bu bəlalara çarə aramaq istəyindədir. 'Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?', 'Ay alan!... məmləkəti-Rey satıram', 'Bəlayi-fəqrə düşdüün, razı ol, biçərə səbr eylə!', 'Dindirir əsr bizi- dinnəyiriz', 'Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!', 'Daş qəlbli insanları neylərdin ilahi?!' və digər satiralarının təkcə adları, yaxud ilk misraları şairin necə böyük amal sahibi olduğunu göstərməkdədir. Azərbaycan şeri tarixində heç bir fikir sahibi millətin acılarına Sabir qədər acı-acı gülməmişdir. (s. 4)”

İsa Öztürk'ün metninde “Sabir'in 'Fahriye' adlı şiiri, Azerbaycan Türklüğünün yaşadığı faciayı dile getiren bir mersiye gibidir” hükmü veriliyor ki doğru değildir. İsa Bey, ya mezar kitabesi anlamına gelen “epitafiya”yı “mersiye” ile karıştırmış veya kendince bu şiiri “mersiye” olarak değerlendirmiştir. Sebebi ne olursa olsun şiir yanlış anlaşılmıştır. “Fahriyyə” sadece Azerbaycan Türklerinin “facia”sını anlatmıyor; bütün Türk tarihinin ibretâmiz hadiselerini, kardeş kavgalarını gözümüzün önüne seriyor. Dolayısıyla şiir asla mersiye değildir. Sabir, Türklerin kötü alışkanlıklarını kırbaç gibi onların yüzüne çarpıyor. Şiir, baştan başa ifşa ve acı tenkittir! Döneminde bazılarınca yanlış anlaşılan “Turancılığın”, “Türkçülüğün” soğukkanlı ve gerçekçi bir tenkididir.

Bu şiirin nasıl ortaya çıktığını bilmek, onun mahiyetini daha iyi anlamaya da yardım edecektir: Hüseyinzade Ali Bey'in yönettiği *Füyuzat* dergisinde (Bakû, 3 Mart 1907, Sayı: 24) Cennetî mahlash şairin “Fahriyyə” adlı manzumesi basılır. Bu şiir, Namık Kemal'in *Vatan Yahut Sillistre* dramında askerlerin marş olarak söylediği “Amalımız efkârımız ikbal-i vatandır” mısrası ile başlayan “Vatan Şarkısı”na yazılmış bir naziredir. Namık Kemal manzumesinde “Osmanlıları”, Cennetî ise “Turanlıları” methetmiştir. Sabir, özellikle Cennetî ile alay eder; onun manzumesinde “Turanlıları” [Türkleri] övmesine karşılık Sabir, Türk tarihinin feci hadiselerini tasvir ederek “Turanlıları” acı bir dille hicveder!¹

Sözünü ettiğimiz şiirleri karşılaştırarak okuyan biri durumu daha iyi anlar. İsa Öztürk, Sabir'in bu şiirini hangi bağlamda yazdığını bilmese bile, en azından *Fahriyyə*'yi (s. 65) “çevirirken” neden söz edildiğini biraz anlamaya çalışsa idi, şiirin konusu zaten ona yol gösterecekti. Ne yazık ki şiiri anlamadan çevirmeye kalkıştığı görülüyor! Şiirin “çevirisi” de bunu açıkça göstermektedir. Bu durumda “insan mahiyetini anlamadığı bir şiiri nasıl çevirebilir?” diye sormaktan kendimi-

¹ Namık Kemal'in, Cennetî'nin ve Sabir'in şiirleri ve aralarındaki ilişkiler için bakınız: “Yavuz Akpınar, Azerî Edebiyatında Namık Kemal”, *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1994, s. 213-279.

zi alıkoyamıyoruz. Aslında yapılan iş ne çeviri, ne de uyarlamadır; şiir tahrif edilmiş, İsa Öztürk tarafından yeniden “kurulmuştur” (Bu işe başka bir ad bulamadık). *Fahriyye*'nin ilk bendiyle İsa Bey'in “kurduğu” metni karşılaştıralım:

Şiirin orijinali

Hərçənd əsiran-ı quyudat-i zəmanız,
Hərçənd düşəran-i bəliyyat-i cəhanız,
Zənn etmə ki bu əsrde əvare-i nanız,
Əvvəl ne idikse, yenə biz şimdi həmanız,
Turanlılarız adi-yi şüğl-i sələfiz biz,
Öz qəvmümüzün başına əngəl-kələfiz biz.

İsa Öztürk'ün “kurduğu” metin.

Gerçi esiran-ı kuyudat-ı zamanız,
Gerçi düşəran-ı bəliyyat-ı cihanız,
Zannetme ki bu asırda əvare-i nanız,
Evvəl ne idiysek yine biz şimdi hemanız,
Turanlılarız sıradan halef selefiz biz.
Öz halkımızın başına engel kelefiz biz!

İlk iki mısradaki “herçend” doğru aktarılmış diğer kelimeler ise aynen bırakılarak dipnotlarda terkipler çözülmeden kelimelerin anlamları verilmeye çalışılmıştır: *kuyudat* “kayıt”; *düşəran* “tutulmuş, yakalanmış”; *bəliyyat* “felaketler, kederler, tasalar”; *nan* “ekmek” olarak açıklanmış. Kelimelerin tek tek anlamının verilmesi, terkiplerin anlaşılmasını sağlamıyor. Üstelik “kuyudat” kayıtlar, bağlar, demektir. 4. mısradaki “hemanız” kelimesi de açıklanmamıştır. Şiirde nakarat olarak kullanılan son iki mısra ise tamamen yanlış çevrilmiştir. Bu mısralar “Turanlılarız, geçmişlerimizin işini (yaptıklarını yapmayı) âdet edinmişiz / Kendi halkımızın başının belasıyız, biz!” şeklinde çevrilebilirdi. Hâlbuki Sabir'in Türkiye neşirlerinde bu şiirin ve daha birçok şiirinin güvenilir, açıklamalı neşirleri vardır ama, İsa Öztürk, nedense Sabir hakkında Türkiye'de yazılan makalelere, metin neşirlerine bakmak, onları incelemek zahmetine katlanmamıştır. “*Fahriye*”nin çevirisinde yanlış anlaşılmalı, yanlış açıklanmış daha birçok kelime, ifade bulunmaktadır. Sözü fazla uzat-

madan sadede gelelim ve “Önsöz”e dönelim.

İsa Öztürk'ün yararlandığı *Hophopname* neşrinde Vaqif Sultanlı, fikrini desteklemek için Sabir'in bazı şiirlerinin ilk mısralarını sıralamıştır. İsa Bey, bu mısraların bazılarını yanlış aktardığı gibi, bazılarını da yazısına almaya lüzum görmemiştir. Vaqif Sultanlı yukarıda verdiğimiz cümlelerinin devamında kimlerin Sabir hakkında neler dediğini belirtmiş, *Hophopname*'nin Azerbaycan veya dış ülkelerdeki neşirlerinden, tercümelelerinden de söz etmiştir. İsa Öztürk bu satırları da “benimsemiş” ve nihayet gerçek manada kendisine ait olan şu son paragrafı yazmıştır:

“Türkiyeli okuyucunun yergi şiirlerinin tadına varması için *Hophopname*'nin Türkiye Türkçesine çevrilip uyarlanması gerekiyordu. Biz eserin tamamının Türkçeye gereğince çevrilmesinin mümkün olmadığını anlayınca bir seçme yapıp sunmayı düşündük, öyle yaptık. Beğeni kazanırsa ne mutlu bize. (s. ix)”

Bu paragrafta söz ettiği işi ne ölçüde yaptığına geçmeden “Önsöz”de dikkatimizi çeken başka yerlere temas etmek istiyoruz: Sabir hakkında bilgi verirken “Sekiz yaşında iken bir molla okulunda öğrenime başladı” (s. vii) diyor. Sabir'in okumaya başladığı yer “medrese”dir. Bunun yerine “molla okulu” demek Türkiyeli okuyucuları şaşırır. Yazarın Azerbaycan'da kullanılan “molla mektebi” ifadesini aynen çevirdiği anlaşılıyor ama, okul başka medrese başkadır. Bu ifadenin devamında “Dördüncü sınıftayken (medresede sınıf mı vardı? Y.A.) ünlü şair Seyyid Aziz Şirvani'nin yeni okuluna geçti” cümlesiyle karşılaşıyoruz. Azerbaycan'da “Seyid / Seyyid” mahlasıyla tanınan ünlü şairin adı “Aziz” değil “Ezim/Azîm”dir. Açmış olduğu “okul” da medreseden farklı eğitim-öğretim verilen “Usul-i Cedid” bir mekteptir. Yazarın cümlesinden anlaşıldığı gibi yeni açılan bir okul değildir! İsa Öztürk, Sabir'in şiirlerinin yayımlandığı dergiyi belirtirken “...Celil Memmedguluza-de'nin çıkardığı Molla Nesreddin adlı mizah dergisi...” diyor. Bu dergiyi Celil Memmedgu-

luzade tek başına değil, Ömer Faik Numanzade ile birlikte yayımlanmış ama, daha sonra tek başına devam ettirmiştir.

“Önsöz”de Sabir hakkında kimlerin neler söylediğinden örnekler verilirken (s. vii) Ebdürrehim (Abdurrahim) Bey Hakverdiyev’in adı nedense “Abdurrahman Bey Hakverdiyev” şeklinde yazılmıştır.

“Önsöz”den sonra kitaptaki sırayı izleyerek şiirlerin “çeviri ve uyarlamaları”na geçebiliriz.

“Bir Mecliste On İki Kişinin Sohbeti” (s. 1) şiirinde değişik meslek ve meşrepteki kişilerin satirik monologları bulunmaktadır. Bunlardan biri de “Ağıtçı” olarak çevrilen (şiirde dördüncü sırada) “Rövzehan” (Ravza-hân)dır. Ravza, Şii imamları için yazılan mersiyelere verilen isimdir. “Ravzahân” da bu mersiyeleri belirli bir makamla, oldukça dokunaklı bir edayla okuyan ve bu işi meslek edinmiş şahıslara verilen isimdir. Dolayısıyla “ağıtçı” olarak çevrilemez; açıklanması gerekirdi. Yine bu şiirdeki tiplerden biri olan “Molla” şöyle der: “Günde bir fitva vérib mexluqu çox aldatmışam”. Bu mısra “Günde bir fetva verip halkı çok aldatmışım” şeklinde çevrilmiş. Bilindiği gibi “mahluk” yaratılan, yaratık demektir. Bu kelime “halk” olarak çevrilmiş ve şiirde “Molla”nın insanları “mahluk” yani yaratık olarak nitelendirmesindeki tezyif, tamamıyla ortadan kalkmıştır. Hemen altındaki “Élm: Qet’-i ümmid étmişem, yekser bu qövmü atmışam” mısrası da “Bilgin: Ümidimi kesmişim, bütün bir uruğu atmışım” şeklinde çevrilmiş. Görüldüğü gibi Sabir, “Élm” (İlim)’i kişileştirerek konuşurmuş İsa Bey ise kelimeyi anlamayarak ilim yerine “Bilgin”i konuşurmuştur! Bu mısradaki [*bir şeyi*] *atmaq*: Azerbaycan Türkçesinde “bir şeyden vazgeçmek, bir şeyi terk etmek” anlamına gelen bir deyimdir. Mısra “Bu kavimden (Müslümanlardan) tamamıyla ümidimi kesmiş ve onları terk etmişim” şeklinde çevrilebilirdi. Ayrıca burada “kavimden” murat, “ümmet”tir. Bunun anlamını “uruk” olarak daraltmak uygun olmamıştır.

Aynı şiirde dokuzuncu sırada konuşurulan “Cehl” (cehalet) de yanlış anlaşılmiş “Cahil”

olarak çevrilmiştir. Tıpkı “İlim”in “bilgin” (âlim) olarak anlaşılması gibi bu mısradaki teşhis ve intak sanatlarına da dikkat edilmemiştir. Nihayet bu şiirde “Halk”ın dilinden söylenen “Anlamam hergiz, cehalet besterinde yatmışam” mısrası, “Anlamam bir şey, cehalet uykusunda yatmışım” diye verilmiş, “Asla anlamam, cehalet yatağında yatmışım” şeklinde çevrilmeliydi. “Bester”in manası çarpıtıldığı gibi, “hergiz”in de anlamak fiilinin zarfı olduğu fark edilmemiştir. “Millet Nice Kapkaç Olur Olsun Ne Umurum” (s. 3) şiirinde yanlış çeviri hemen başlıkta göze çarpıyor. Mısranın aslı “Millet néce tarac olur olsun, ne işim var” şeklindedir. *Tarac*: Yağma, talan, çapul demektir. Bu kelime nasıl “kapkaç” diye çevrilebilir? Şiirin anlamı tamamıyla tahrif edilmiştir. Bu şiirde geçen “uyatsın”, “dadıma”, “eyyam-ı seleften”, “nanı” gibi kelimeler yerlerinde numaralandırılmış, sayfa altındaki dipnotlarda (sırasıyla) “uyandırısın”, “yardım”, “geçmiş günler”, “ekmeği” şeklinde açıklanmıştır. Kitapta bu şekilde açıklanan yüzlerce kelime, ifade görülüyor. Madem ki şiirler “çevrilip uyarlanmıştır”, o hâlde bazı kelime veya ifadeleri aynen bırakarak dipnotlarla açıklamaya ne lüzum var? Üstelik yapılan açıklamalarda da bir prensip söz konusu değil. Burada görüldüğü gibi bazı açıklamalarda kelimeler, “uyandırısın”, “ekmeği” örneklerinde olduğu gibi mısradaki eklerle birlikte açıklanmış, bazen de ekler dikkate alınmadan kelimelerin yalın hâlinin anlamı verilmiştir; “yardım”da görüldüğü gibi. Aynı şiirin dördüncü bendindeki “Ancaq benim avaze-i şe’nim ucalansın” mısrasında “İş, fiil, emel, şan şöret” anlamına gelen “şe’n” kelimesi nedense “şiir” olarak anlaşılmiş, mısra “Ancak benim avaze-yi şiirim ucalansın” (s. 4) şeklinde sokularak manasız bir hâle getirilmiştir. Ayrıca “ucalansın” da aynen bırakılmıştır. Bu kelimenin “yücelsin” şeklinde verilmesi uygun olurdu. “Qocalıqdan [yaşlılıktan] şikayet” adlı şiir başlığı “Kocaman Şikayet” (s. 10) şeklinde çevrildiği gibi şiirdeki bazı kelime ve mısralar da tamamen yanlış anlaşılmıştır. Orijinal metindeki “Saqqal

ağarıb, bél bükülüb, dinme filani! / Övqatım olub telx” mısraları “Sakal ağardı, bél büküldü, dinleme dayı, / Akibetim çok acı.” şeklinde çevrilmiş (s. 10). Mısradaki “dinme filanı”, “falancadan söz etme!” anlamındadır; “dinleme dayı” da neyin nesi? İkinci mısradaki “Övqat” (Evkat)’ın sözlük anlamı “vakitler” olsa da “Övqatı telx olmaq” deyimini “Durumu, vaziyeti, geçimi kötü olmak, hâli perişan olmak, morali bozuk olmak” anlamına gelir. İfade “hâlim perişan”, “moralim bozuk” şeklinde çevrilebilirdi. Bunun yerine keyfi bir şekilde “Akibetim çok acı” ifadesini koymanın çeviriyle, uyarlamayla değil yuvarlama ile alakası olsa gerek.

İsa Öztürk’ün yayımladığı *Hophopname*’deki yanlışlar, sayıp, sıralama ile bitecek gibi değil; son bir örnek vererek bu işi bırakacağız. Sabir’in “Övradımız, ezkarımız efsane-i zendir” mısrasındaki “Virdler, dilimize doladığımız şeyler” anlamına gelen Övrad, her hâlde ses benzerliği yüzünden “Avrad” olarak; “ezkar”: zikirler sözü de bir başka ses benzerliği yüzünden olsa gerek “erkek” olarak anlaşılabilir (bunun başka bir açıklaması olabilir mi?) ve mısra “Kadınımız, erkeğimiz efsane-i zendir” (s. 53) şeklinde akla mantığa sığmayacak anlamsız kelime yığına dönüşmüştür. Bu mısra “Virdlerimiz, zikirlerimiz hep kadınlar hakkında boş sözlerdir” şeklinde çevrilebilirdi veya İsa Bey’in yapmak istediği gibi uyarlanırsa “Aklımızda, fikrimizde hep kadınlar vardır” denilebilirdi. Mısrada “vird ve zikir” sözleriyle dervişlere, sahte dindarlara telmihte bulunulmuştur.

Yazımızın başında da söylediğimiz gibi Azerbaycan Türkçesinden şiir metinlerini aktarmaya, uyarlamaya lüzum yoktur; bu metinlerin orijinaleri verilmeli, anlaşılmayan kelime ve ifadeler dipnotlarla açıklanmalıdır. Böyle yapılırsa şiirlerin şekil, vezin ve kafiyesi de bozulmaz. Türkiyeli okuyucular da önemli bir kısmını zaten anladığı şiirden zevk alabilir, onun kelimeler dışına taşan manasını da hissedebilir. Bu şekilde şiirler de tahriften, saçma sapan uyarlamalardan kurtulmuş olur.

Rahmetli Sabir, zamanında Namık Kemal’in iki eserini Azerbaycan’da “çevirip” yayımlayan ve kitapların üzerine “Osmanlıcadan nakl ve tercüme”, “Türki-i Azerbaycana nakl ve tercüme” ibarelerini koyan Genceli Mirze Mehmed Ahundzade ve yaptığı iş hakkında aşağıdaki dörtlüğü yazmıştı.

“Osmanlıcadan tercüme Türke”, bunu bilmem,
Gerçek yazıyor Genceli, yainki henekdir;²
Mümkün iki dil birbirine tercüme amma
Osmanlıcadan tercüme Türke ne demekdir!?”

Kısacası anlaşılıyor ki İsa Öztürk, Sabir’in şiirlerini doğru dürüst çevirmek veya uyarlamak için gerekli donanıma da sahip değildir. Arapça, Farsça kelimeleri, tamlamaları anlamaktan uzak olduğu gibi Azerbaycan Türkçesini de şöyle-böyle hissedebildiği açıkça görülüyor.

Kitapta İlber Ortaylı’nın “Sunuş” başlıklı bir yazısı da var. Dikkatli okuduğumuzda bu yazıda İsa Öztürk’ün “eserinin” okuyuculara sunulmadığı, hatta bu “aktarma-uyarlama”dan hiç söz edilmediği görülür. İlber Bey, “seçmelerden” uzak durarak okuyuculara Azerî edebiyatı ve Sabir hakkında bir şeyler söylemeyi tercih etmiştir! *Hophopname*, “Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi”nde neşredilmeseydi bu tenkidi yazmak lüzumu hissetmeyecek, İsa Öztürk’ün bu iyi niyetli olduğundan hiç kuşku etmediğimiz amatör çalışmasını bir yana koyacaktık. İsa Bey veya bir başkası böyle bir eseri hazırlayabilir ve herhangi bir yayınevine de basılması için götürüp verebilir. Bunda şaşacak veya yadırgayacak bir şey yok. Fakat, Türkiye’de ciddi ve seviyeli yayıncılık iddiasıyla ortaya çıkan ve arkasında büyük bir bankamızın maddî desteği olan bir yayınevi yöneticisi, nasıl olur da böyle amatörce hazırlanmış bir eseri, incelemeyen veya uzmanına inceletmeden alıp klasik eserler dizisinde yayımlayabilir? Sabir’e de Türkiye İş Bankasının kültür hizmetine de yazık olmuştur!

² “Genceli gerçek mi yazıyor, yoksa bu bir şaka mı”